

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 1(43) 2026

Київ – 2026

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

№ 1(43) 2026

Kyiv – 2026

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»:
журнал. 2026. № 1(43) 2026. С. 3570

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління (Рішення від 02.02.2026, № 1/2-26)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність - 035 філологія)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а, також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)

Редакційна колегія:

- ✦ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✦ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✦ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✦ Вакулик Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✦ Волошенко Марина Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет "Одеська політехніка" (Одеса, Україна)
- ✦ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✦ Головня Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Гончарук Віталій Володимирович – к.пед.н., старший викладач кафедри хімії та екології «Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини», (м. Умань, Україна)
- ✦ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✦ Колмнікова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✦ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформатії, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)

- Москальчин Д.О.** 3292
*ОБРЯД ВИПІКАННЯ КОРОВАЮ НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ
КІНЦЯ ХІХ– ХХ СТ.*
- Опря І.А., Опря Б.О.** 3302
*КУЛЬТУРНІ НАДБАННЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ ЯК
ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ*
- Ордіна Л.Л., Ярмола О.В.** 3314
*ІСТОРІЯ ВИКЛАДАННЯ ЛОГІКИ У КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ
АКАДЕМІЇ (XVII-XVIII ст.)*
- Прийдун С.В.** 3327
*ПРОМОВА ПАПИ УРБАНА ІІ НА КЛЕРМОНСЬКОМУ СОБОРІ
1095 Р. ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО*
- Пророченко Н.О., Охріменко М.А.** 3341
*ЖІНОЧИЙ РУХ В ІСЛАМСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ІРАН:
ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ, ЕТАПИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ*
- Радченко Н.М., Крохмаль І.М.** 3356
*МЕТОДОЛОГІЯ ПРОАКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ДРУГУ СВІ-
ТОВУ ВІЙНУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМА-
ДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ*
- Рац А.Й., Молнар Д.Є.О., Молнар Ф.Ф.** 3374
*МОДЕЛЬ СТАБІЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ У РАННІХ ДЕРЖАВАХ: ВІД
КРИЗИ СПАДКОЄМНОСТІ ДО САКРАЛЬНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ*
- Рац А.Й., Браун Л.Л., Кейс Б.Г.** 3385
*ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
ЦИВІЛІЗАЦІЙ: ПОРІВНЯННЯ ШУМЕРІВ ТА ВИСОКО-
РОЗВИНЕНИХ КУЛЬТУР АМЕРИКАНСЬКИХ ІНДІАНЦІВ*
- Родінова Н.Л.** 3394
*ПОЛЕМІЧНА ЛІТЕРАТУРА ХVІ – ХVІІ СТ. ЯК ПРОСТІР ІНТЕ-
ЛЕКТУАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ*
- Секо Я.П.** 3407
*ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ МИНУЛОГО: ВІД МІФОПОЕТИЧ-
НОЇ ТРАДИЦІЇ ДО АНТИЧНОГО ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ*

УДК 94(4) «0375/1492»:272–726

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3327-3340](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3327-3340)

Прийдун Степан Васильович кандидат історичних наук доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-1047-312X>

ПРОМОВА ПАПИ УРБАНА II НА КЛЕРМОНСЬКОМУ СОБОРІ 1095 Р. ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз п'яти основних версій промови папи Римського Урбана II на Клермонському соборі у 1095 р., визначено причини та передумови мобілізації та консолідації населення Західної Європи до хрестових походів.

Наукова новизна полягає у систематизації ключових версій промови, визначення структурних частин, головних ідей та особливостей варіантів звернення Урбана II на Клермонському соборі 1095 р.

Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить про відсутність в сучасній українській історіографії комплексного дослідження цієї проблематики.

Визначено, що основні версії промови Урбана II записані у ключових хроніках хрестових походів, а саме: «Єрусалимській історії» Фульхерія Шартрського, анонімна хроніка «Діяння франків та інших єрусалимців», «Єрусалимській історії» Роберта Монаха, «Історії єрусалимських подорожей» Бальдеріка з Долу та «Діяння Бога через франків» Гвіберта Ножанського, мають спільні ідеї та власні особливості.

Спільними для майже усіх версій є ідея «справедливої війни», не менш важливе значення належить емоційному описі страждань християн на Сході та варварських злочинах мусульман.

Автор доводить, що з усіх версій найбільшою об'єктивністю вирізняється промова Урбана II, яка вміщена в «Єрусалимській історії» Фульхерія Шартрського, який був не лише учасником Клермонського собору та першого хрестового походу, але й каноніком Храму Гробу Господнього, лише ця версія містить не лише заклик до початку хрестового походу, але й звернення до духовенства щодо недопущення симонії, зміцнення духовної влади у контексті боротьби за інвеституру.

Ключові слова: Урбан II, хрестові походи, церква, Святий Престол, промова, хроніка.

Pryidun Stepan PhD in History, Associate Professor of the Department of World History and Religious Studies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-1047-312X>

POPE URBAN II'S SPEECH AT THE COUNCIL OF CLERMONT (1095) AS A HISTORICAL SOURCE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the five primary versions of Pope Urban II's speech at the Council of Clermont in 1095, identifying the causes and prerequisites for the mobilization and consolidation of the Western European population for the Crusades. The scientific novelty lies in the systematization of the key versions of the speech, the definition of its structural components, main ideas, and the specific features of the various accounts of Urban II's address. An analysis of the current state of scholarship indicates a lack of comprehensive research on this issue within contemporary Ukrainian historiography. It is established that the key versions of Urban II's speech – recorded in the major chronicles of the Crusades, namely the *Historia Hierosolymitana* by Fulcher of Chartres, the anonymous *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum*, the *Historia Iherosolimitana* by Robert the Monk, the *Historiae Hierosolymitanae* by Baldric of Dol, and the *Dei gesta per Francos* by Guibert of Nogent – share common ideas while possessing unique characteristics. Common to nearly all versions is the concept of a "just war," alongside an equally significant and emotional description of the suffering of Christians in the East and the barbaric crimes of Muslims.

The author argues that among all versions, the speech recorded in the *Historia Hierosolymitana* by Fulcher of Chartres stands out for its objectivity. Fulcher was not only a participant in the Council of Clermont and the First Crusade but also a canon of the Church of the Holy Sepulchre. His version is unique in that it includes not only the call for the Crusade but also an address to the clergy regarding the prevention of simony and the strengthening of spiritual authority within the context of the Investiture Controversy.

Keywords: Urban II, Crusades, Church, Holy See, speech, chronicle.

Постановка проблеми. Хрестові походи XI–XIII ст. стали одним із ключових напрямків західноєвропейської експансії епохи середньовіччя, наслідками якої стало здобуття першого досвіду європейської колонізації та апробації західної моделі політичного й соціально-економічного врядування поза межами Західної Європи. Організація військово-релігійних кампаній західноєвропейських феодалів та простолюду у Святу землю вимагали масштабних організаційних та консолідуючих заходів з метою

мобілізації західноєвропейського суспільства та подолання суперечностей її протиріч всередині вірян католицької церкви.

Ключовим чинником мобілізації населення Західної Європи до участі в поході для звільнення Святої Землі, а відтак і вихідним етапом формування ідеології військового паломництва на Близький Схід стала промова папи Урбана II на Клермонському соборі у 1095 р. Саме це звернення Урбана II є найвідомішою промовою за увесь період історії середніх віків, а його наслідки є глобальними. Незважаючи на це, текст промови не зберігся в автентичному вигляді та існує у вигляді різних за формою та часом створення версій, що істотно актуалізує здійснення джерелознавчого аналізу цього виступу римського понтифіка, шляхом порівняння ключових версій цієї промови.

Варто також зазначити, що в українській історіографії відсутні комплексні наукові розвідки джерелознавчого характеру присвячені зазначеній проблемі дослідження, що вкотре посилює її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Промова папи Урбана II на Клермонському соборі стала об'єктом дослідження наукових розвідок американського медієвіста Дана Карлтона Манро [4] та австрійського історика Георга Штрака [6]. Політико-теологічні засади мобілізації європейців до участі в хрестових походах висвітлено у монографії Дмитра Забзалюка [8]. Окремі аспекти підготовки та проведення Клермонського собору 1095 р. висвітлені у дослідженнях Жака Ле Гоффа [1; 2; 11], Нормана Дейвіса [7], Ієна Мортімера [12] та ін.

Метою статті є джерелознавчий аналіз промови папи Урбана II на Клермонському соборі 1095 р., систематизація ключових версій цього звернення, виявлення спільних та відмінних структурних складових у джерелах, які включають у себе цю промову, визначення суперечностей та невідповідностей, а також оцінки об'єктивності авторів цих версій.

Виклад основного матеріалу. Поява сельджуків в Леванті і Месопотамії у другій половині XI ст. та їхня подальша експансія у Малій Азії призвела до істотної зміни балансу сил в регіоні, поразка візантійців у битві при Манцикерті у 1071 р. та загроза подальшого скорочення території Візантійської імперії актуалізували необхідність пошуку союзників Константинополем на Заході, що вимагало подолання догматичних та політичних суперечностей, зумовлених великою схизмою 1054 р. Уже в 1074 р., усвідомлюючи загрозу не лише для імперії, але й безпосередньо Константинополя імператор Михайло VII надіслав Святому Престолу лист із проханням надати допомогу у протистоянні сельджукам, для папи Григорія VII організація походу проти мусульман була ефективним інструментом зміцнення авторитету Рима та папоцезаризму в цілому. Однак

активна фаза боротьби за інвеституру та протистояння з імператором Священної Римської імперії Генріхом IV не дозволили Григорію VII скерувати внутрішню християнську конфронтацію у священну війну за звільнення Гробу Господнього.

Папа Урбан II, на відміну від Григорія VII у своїй політиці був більш гнучкішим та намагався утримуватись від відвертих конфронтацій із світською владою й надавав перевагу дипломатії. Врегулювання відносин із ключовими західноєвропейськими монархами дозволило Святому Престолу зосередитись на розгляді чергового звернення візантійського імператора Олексія I Комніна про допомогу у протистоянні туркам-сельджукам. Візантійські послани були прийняті під час проведення собору в П'яченці у березні 1095 р., в якому взяло участь близько 4 000 представників духовенства і 30 000 мирян, саме в ході проведення собору Урбан II закликав мирян долучитись до допомоги у протистоянні туркам-сельджукам [3, с. 43]. Однак, справжнім тріумфом за змістом і результатами для папи Урбана II став собор у м. Клермон, який розпочав свою роботу 18 листопада цього ж року. Ключовими питаннями роботи собору стало вирішення церковно-адміністративних та церковно-політичних питань, спрямованих на зміцнення впливу Святого Престолу та забезпечення моделі папоцезаризму у Західній Європі. Учасники собору підтвердили необхідність збереження «Божого миру», а також від церкви було відлучено французького короля Філіпа I через його другий, несанкціонований папством шлюб.

Більшість дослідників акцентують увагу на вагомому представництві католицького кліру у цьому зібранні, зокрема участь у Клермонському соборі за Б. Куглером взяли 14 архієпископів, 225 єпископів та близько сотні абатів, а також духовенства нижчого стану та простих мирян [3, с. 44]. Д. Забзалюк у своїй монографії наводить іншу кількість вищого духовенства, зокрема він пише про 12 архієпископів, 80 єпископів та 90 абатів [8, с.178]. Незважаючи на відмінні свідчення щодо кількості учасників собору, усі дослідники єдині у твердженні, що це був досить масштабний захід та найбільший собор за понтифікату Урбана II. Як зазначає Б. Куглер, особливістю цього собору також стало те, що він відбувався під відкритим небом, оскільки не було відповідної споруди, яка дозволила б долучитись до роботи такій кількості людей. Це дозволяє нам зробити висновок, що планування роботи собору передбачало широке залучення мирян, адже саме вони, а не духовенство стали ключовою цільовою аудиторією папи Урбана II на фінальній стадії цього дійства [3, с. 44].

Уже після офіційного закриття собору, 27 листопада 1095 р. папа Урбан II звернувся до усіх присутніх мирян із своїм відомим закликом вирушити у Святу землю для звільнення Гробу Господнього від невірних.

Варто акцентувати увагу, що оригінальний текст промови римського понтифіка на Клермонському соборі 1095 р. втрачено, натомість адаптовані її версії збереглися у різноманітних хроніках та інших наративних джерелах. Загалом налічується близько десятка версій цього доленосного звернення папи Урбана II, що вкотре свідчить про важливість заклику до боротьби із мусульманами та намаганнями церкви та світської влади максимально мобілізувати мирян для паломництва у Святу Землю. Очевидно, що значна кількість версій цієї промови з'являлась уже в ході активної фази хрестових походів, що істотно ускладнює джерелознавчий аналіз, а відтак і верифікацію та встановлення найбільш близького до оригіналу тексту цього звернення.

У своєму дослідженні ми зосередимось на аналізі п'яти найпоширеніших версії. Як зазначає Г. Страк перший повний виклад промови папи Урбана II на Клермонському соборі було здійснено Фульхерієм Шартрським у його головній праці «Єрусалимська історія», яка складається із трьох книг та охоплює період від Клермонського собору до 1127 р. Більшість дослідників дотримуються думки про те, що Фульхерій був безпосередньо присутнім на Клермонському соборі, після якого долучився до хрестоносного війська лицарів під керівництвом герцога Роберта Нормандського та вирушив на Близький Схід. Згодом після прибуття хрестоносців у Сирію Фульхерій Шартрський стає капеланом графа Балдуїна Булонського, це дозволило йому зробити блискучу кар'єру та стати каноніком Храму Гробу Господнього після обрання останнього королем Єрусалима [6, с. 31–32]. Очевидно, що перебування у тісних відносинах із керівниками першого хрестового походу та безпосередня участь в адмініструванні церковних справ у Єрусалимі забезпечили Фульхерію Шартрському належний доступ до інформації, а відтак і її осмислення у «Єрусалимській історії», водночас така наближеність до феодальної верхівки Єрусалимського королівства створює ризики необ'єктивного викладу. Ця частина «Єрусалимській історії», яка вміщує відомості про Клермонський собор, а відтак і заклик до паломництва у Святу Землю на думку Г. Штрака і Д. К. Манро була написана Ф. Шартрським близько 1100–1105 рр., що є важливим аргументом на користь тези, що саме автор «Єрусалимській історії» найбільш точно презентував зміст промови папи Урбана II у 1095 р. [6, с. 31; 3, с. 232].

Головною особливістю версії Фульхерія Шартрського є те, що він пише не лише про заклик до звільнення Святої Землі й допомоги Візантії, але й обґрунтування необхідності церковної реформи з метою зміцнення авторитету Святого Престолу, таким чином можна зробити висновок про те, що спочатку римський понтифік звернувся до духовенства, а уже згодом до усіх присутніх мирян.

У промові, адресовані духовенству Урбан II обґрунтовує вселенський характер своєї влади і статус «священника над усім світом» та закликав духовенство відповідально виконувати свої обов'язки пастирів: *«...щоб ви не виконували ці обов'язки як наймити»*, акцентувалась увага на необхідності зберігати пильність: *«... не спіль, а охороняйте з усіх боків отару, котра вам належить»*. Втрата навіть однієї вівці, за словами Урбана II, означатиме позбавлення нагороди, яку приготував Бог. Більше того, такий гріх означає ще більше покарання – поглинення пеклом та обителлю смерті [13].

Як зазначає Фульхерій Шартрський, далі римський понтифік, посилаючись на Євангелію назвав духовенство сіллю землі та закликав його представників виправити себе, щоб звільнитись від ганьби та мати можливість виправляти інших, цитуючи Святе Письмо: *«... якщо сліпий сліпого веде, то обидва упадуть у яму»* [13].

Після цього папа Урбан II перейшов до конкретних церковно-адміністративних питань та церковного суверенітету, зокрема головним завданням для духовенства римський понтифік визначає наступне: *«... ви повинні зробити так, щоб усі питання, які стосуються Церкви, вирішувались канонами Церкви...»* [13]. Згодом Урбан II переходить до дуже актуального питання для тогочасної католицької церкви – симонії, закликаючи духовенство: *«... будьте обережні, щоб між вами не пустила коріння симонія...»* [13]. Продовжуючи аргументувати необхідність забезпечення церковного суверенітету папа закликає відстоювати незалежність церкви і духовенства від світської влади, шляхом забезпечення збору десятини та недоторканості представників духовного стану [13].

Наступним питанням, яке порушив Урбан II у своєму зверненні до духовенства стало слабе правосуддя, яке призводить до хаосу та насильства й стало наслідком проступків представників духовного стану, тому римський понтифік закликав відновити звичай миру та забезпечити належне правосуддя, усі, хто чинитимуть спротив протидії Божому миру, за словами Урбана II будуть відлучені від церкви [13].

Як зазначає Г. Штрак, обговорення цих питань тривало кілька днів, після чого духовенство та феодали готові були схвалити декрети Клермонського собору шляхом акламації. Проголошення декретів відбулось наприкінці синоду, і в цьому контексті Урбан II розпочав свій феєричний заклик до паломництва у Святу Землю [6, с. 32].

Інші дослідники акцентують увагу на тому, що заклик до хрестового походу відбувся після офіційного закриття Клермонського собору, а саме 27 листопада 1095 р. Д. Забзалюк акцентує увагу на тому, що для папи Урбана II заклик до паломництва у Святу Землю став важливим способом

утвердження своєї політичної першості та лідерства у латинському світі [8, с. 268]. Заклик до хрестового походу за Фульхерієм Шартрським розпочинається із того, що Урбан II акцентує увагу на тому, що окрім відповідального виконання обов'язків пастирів та збереження Божого миру є ще одна важлива справа – допомога братам на Сході, які: *«... терміново потребують вашої допомоги, і ви маєте поспішити надати їм поміч, яка часто була їм обіцяна...»* [13]. Після цього римський понтифік описує загрозу турок та арабів, які: *«... захопили територію Романії аж до берегів Середземного моря і Геллеспонту...»*, однак головна загроза, за словами Урбана II полягає у їхньому варварському ставленні до християн і руйнуванні церков. Для підсилення свого заклику папа звертається до присутніх від імені Господа із проханням: *«... заохочувати всіх людей будь-якого звання, піхотинців і лицарів, багатих чи бідних, надати негайну допомогу цим християнам та винищити цю мерзенну расу із земель наших друзів...»* [13]. Більше того, Урбан II акцентував увагу на тому, що звертається не лише до присутніх, але й відсутніх християн, а також називає це «наказом Христа» [13].

Особливо актуальною для аналізу є мотиваційна частина промови папи Урбана II, яка дозволяє нам зрозуміти політичні, соціально-економічні та ідеологічні аспекти підготовки та організації хрестових походів. По-перше, папа Римський гарантує забезпечення виконання усім учасникам паломництва у Святу Землю, які загинуть, одну із найбажаніших для середньовічної людини цілей земного життя – відпущення усіх гріхів. Важливою деталлю є те, що таке прощення передбачалась абсолютно усім учасникам походу, незалежно від місця та причини смерті. По-друге, ненадання допомоги проти невірних братам-християнам, за словами римського понтифіка, викличе докори Господні.

По-третє, участь у паломництва до Святої Землі є унікальним способом отримати прощення за усі свої тяжкі гріхи: *«... Нехай, ті хто звик несправедливо воювати проти вірних... Нехай, ті, котрі довго були злодіями... Нехай ті, що воювали проти своїх братів... Нехай, ті, що служили найманцями за дрібну платню... Нехай ті, що не дбали ні про тіло, ні про душу...»* [13].

Завершується промова папи Урбана II щодо почату хрестового походу у «Єрусалимській історії» Фульхерія Шартрського закликом не відкладати паломництва, здавати своє майно в оренду та збирати кошти на похід, а також вирушати: *«... як тільки мине зима і прийде весна...»* [13].

Г. Штрак, аналізуючи заклик Урбана II до початку хрестового походу, акцентує увагу на використанні римським понтифіком концепції «справедливої війни», яка узаконює насильство з метою самозахисту та

захисту інших. Використання у промові риторичних питань, анафор та антитез, протиставлень невірних мусульман християнам [6, с. 32].

Ще одним важливим джерелом для вивчення промови папи Урбана II на Клермонському соборі 1095 р. є анонімна хроніка «Діяння франків та інших єрусалимців». Праця складається із десяти книг та охоплює період від заклику Урбана II до битви під Аскалоном та взяття Єрусалиму. Незважаючи на різні версії авторства «Діяння франків та інших єрусалимців» та виходячи із детального опису першого хрестового походу, більшість дослідників дотримуються думки, що автор (автори) був не просто свідком подій, які описані у праці, але й безпосереднім учасником [10, с. 100].

Перша книга «Діяння франків та інших єрусалимців» розпочинається саме із промови папи Урбана II із закликом до початку паломництва у Святу Землю, яка вирізняється своєю лаконічністю у порівнянні з іншими версіями. Зокрема римський понтифік починає своє звернення із констатації того, що: «... тепер настав час, про який Господь Ісус щодня говорить своїм вірним... кажучи: «Якщо хтось іде за Мною, нехай зречеться самого себе і візьме свій хрест, і йде за Мною»...» [13]. Автор «Діяння франків та інших єрусалимців» наводить таку мотивацію Урбана II: «Хто хоче спасти свою душу не повинен вагатись покійно вирушити у дорогу Господню, і якщо в нього немає досить грошей, божественна милість дасть йому вдосталь» [13]. Не оминув римський понтифік і заклику до необхідності терпіння бідності, злиднів, переслідування, хвороб... Такі страждання заради Христа, за словами Урбана II дозволить отримати нагороду на небесах.

На відміну від інших версій промови Урбана II, описаний залик у «Діяннях франків та інших єрусалимців» не містить опису злочинів та варварства турок-сельджуків та інших мусульман, відсутній також геополітичний контекст, тобто опис загрози поглинання Візантійської імперії мусульманами.

Значно детальніше описує залик папи Урбана II до участі у хрестовому поході Роберт Реймський (Монах), автор хроніки «Єрусалимська історія», яка охоплює події першого хрестового походу від Клермонського собору до битви під Аскалоном (1099 р.).

Г. Штрак стверджує, що «Єрусалимська історія» Роберта Реймського була завершена у 1107 р., а її головна мета – переробити існуючу історію першого хрестового походу, зокрема «Діяння франків та інших єрусалимців» [6, с. 34]. У своїй хроніку Роберт Монах, на відміну від Фульхерія Шартського не включає промову Урбана II на Клермонському соборі щодо церковного суверенітету, адресовану духовенству, а відразу висвітлює залик до хрестового походу, який конкретно надсилає «gens

Francorum» (народу франків) та «gens transmontana» (людям за гір). Більше того, промова описана як така, що відбувається на «відкритому просторі певного розміру» [6, с. 35].

Оскільки промова папи Урбана II у версії Роберта Монаха адресована франкам, то розпочинається вона із акцентування уваги на «обраності та возлюбленості Господом» роду франків, а відтак і обґрунтуванні причини звернення – вторгнення «проклятого роду із Перського царства» на землі християн Єрусалима і Константинополя. Далше Роберт Монах зосереджується на дуже детальному описі усіх злочинів вчинених мусульманами, від руйнування християнських храмів варварських катувань християн: *«...Вони здійснили обрізання християн, а кров'ю від цих обрізань обхляпали вівтарі, або влили у ємкості для Хрещення. Коли вони хочуть закатувати людей дикою смертю, вони вирізають пупки, зачіпають кінцівку кишківника, прив'язують його до кілка, тоді ударами змушують жертву котитись аж доки нутроці не вихлюпнуться із жертви впавши на землю. Інших, вони прив'язують до стовпа та пробивають стрілами. Інших, вони змушують оголяти свої шиї і тоді атакують оголеними мечами, намагаючись відтягти голову одним ударом...»* [5].

За Робертом Монахом, папа Урбан II також акцентує увагу на тому, що територія, яку Візантія уже втратила через мусульман: *«...настільки велика, що не може бути пройдена і за два місяці...»* [5]. Після цього римський понтифік звертається із риторичним питанням щодо призначення справи помсти за усі злочини і відновлення землі, відтак ця теза доповнюється апелювання до слави і величі Карла Великого, Людовіка Благочестивого та інших франкських королів, які боролись із язичниками та розширювали «територію святої Церкви» [5]. Наступною складовою версії Роберта Монаха промови папи Урбана II є обґрунтування цитатами з Святого Письма необхідності покинути дітей, рідню та власність з метою визволення Гробу Господнього та святих місць від невірних. Не менш цікавим є пояснення Робертом Монахом устами римського понтифіка причини перманентних феодальних війн: *«... ця земля в якій ви живете, з усіх боків оточена морями і гірськими вершинами, вона надто вузька для великої людності, і не є вона багата, і дає недостатньо їжі для тих хто її обробляє...»* [5]. Подальша аргументація Урбана II про необхідність припинення сварок і суперечок між франками з метою консолідації для походу у Святу Землю вкотре свідчить про те, що версія Роберта Монаха розроблялась пізніше за «Єрусалимську історію» Фульхерія Шартрського та «Діяння франків та інших єрусалимців».

Особливістю мотиваційної частини промови є детальний опис Урбаном II Святої Землі: *«... земля, що як каже Писання «тече медом і*

молоком», була дана Богом у володіння синам Ізраїля та Єрусалим пуповина землі; земля найродючіша за інші, як ще одна райська радість. Відкупитель людського роду прославив цю землю своїм приходом та перебуванням, освятив стражданнями і відкупленням від смети; в цій землі Він був похований...» [5]. Завершується мотиваційна частина словами римського понтифіка, що саме франкам Бог дав більшу від усіх націй славу і зброю, тому участь їхня у звільненні Святої Землі є логічною і виправданою [5].

За описом Роберта Монаха після цих слів усі присутні закричали: «*Це воля Божа!*», що було визначено папою як клич паломників під час боїв із невірними. Завершується версія Роберта Монаха промови Урбана II на Клермонському соборі застереженням щодо участі людей старих, німецьких та жінок, усіх, хто не здатен носити зброю, а також духовенства без відповідного погодження свого єпископа. Не менш важливим у символічному плані є заклик до усіх, хто підтримає паломництво розміщувати хрест на чолі і грудях [5].

Отже, версія Роберта Монаха є істотно розширеною та удосконаленою у порівнянні із текстами Фульхерія Шартрського та «Діяння франків та інших єрусалимців», особливістю цього варіанту заклику Урбана II до початку хрестового походу є чітка конкретизація цільової аудиторії – народу франків.

Подальше удосконалення версії Роберта Монаха здійснив Бальдерік (Бодрі), який був єпископом Долю. Г. Штрак зазначає, що головним мотивом написання своєї версії промови папи Урбана II для Бальдеріка було побоювання, що: «поганій стиль «*Gesta Francorum...*» скомпрометує пам'ять про хрестові походи...» [6, с. 36]. Також він обґрунтовує тезу про те, що Бальдерік був другом і літературним покровителем Роберта Монаха, а також брав участь у Клермонському соборі. Версія Бодрі вміщена у хроніку «Історія єрусалимських подорожей». Зокрема версія промови Урбана II розпочинається із оплакування утисків християн у Єрусалимі та Антіохії. За словами римського понтифіка: «*Повсюду в цих містах горе, всюду злидні, всюди стогони (говорю це із жалем). Церкви, в яких з давніх часів звершувались святі Тайни, на нашу журбу, використовуються як стайні для тварин цих людей! Святі вже не володіють цими містами...*» [13]. Також Урбан II акцентує увагу на тому, що у церкві святого Петра в Антіохії язичники панують і встановлюють свої заборони і правила. Особливе місце відведено і Єрусалиму, яке за версією Бодрі: «*...зневажене брудом поганства і, я кажу це на нашу ганьбу, вилучене із служіння Богу. Яка гора нарікань на нас, які заслужили їх!...*» [13]. Не менш емоційно описано стан Гробу Господнього: «*... Наскільки великим смутком за незрівняним місцем Господнього поховання, якщо навіть Бог не може*

здійснювати щорічне чудо! Бо в часи Його Страстей всі світильники у Гробі і навколо у церкві, котрі перед тим гасять, спалахують за божественним наказом...» [13].

Також Урбан II детально обґрунтовує, чому «Свята Земля» називається «святою», а також інтерпретує завоювання Ізраїлю після виходу з Єгипту як провіщення хрестового походу та закликає християн наслідувати приклад ізраїльтян і боротись проти невірних замість внутрішньо християнських воєн та протистоянь [13]. Бодрі також устами Урбана II обґрунтовує концепцію «справедливої війни»: *«Це єдина війна яка є праведна, бо це є милосердям ризикувати своїм життям заради братів. Не переймайтесь завтрашнім днем, знайте що ті котрі бояться Бога не потребують нічого, як і ті що шанують Його у правді...»* [13]. Значна увага приділяється також мотивації до участі у звільненні Святої Землі: *«... бо для вас краще померти у битві, ніж, бачити горе вашої раси і ваших святих місць. Нехай ні майно, ні принадні чари ваших жінок не стримують вас. І не давайте місце сумнівам, які б спонукали вас залишитись тут...»* [13].

На відміну від попередніх версій, проаналізованих у цьому дослідженні, Бодрі пише про те, що римський понтифік дає чітке доручення єпископам закликати мирян до участі у паломництві на Близький Схід: *«...Ви брати і співтовариші єпископи, ви співтовариші священики і сотрудники у Христі, зробіть те саме оголошення у ваших церквах, і усією душею, палко проповідуйте похід до Єрусалиму»* [13]. Ще однією особливістю цієї версії є те, що Бодрі повідомляє про реакцію присутніх на заклик папи, яка відрізняється від варіанту Роберта Монаха: *«... очі багатьох залились сльозами. Дехто тремтів, інші обговорювали почуте...»* [13].

Отже, особливістю версії промови Урбана II, вміщеної у «Історію єрусалимських подорожей» Бальдеріка із Долу є потужне емоційне забарвлення у частині опису утисків християн, обґрунтування важливості контролю християн над Святою Землею та зверненням до єпископів закликати мирян до паломництва на місцях.

Особливе місце у дослідженні промови папи Урбана II на Клермонському соборі належить аналізу версії Гвіберта Ножанського, який є автором хроніки «Діяння Бога через франків», яка за твердженням Д. К. Манро написана не пізніше 1008 р. на основі «Єрусалимської історії» Фульхерія Шартрського [4, с. 233].

Версія Гвіберта Ножанського розпочинається із обґрунтування важливості для християн Святої Землі та необхідності її очищення від поган. Римський понтифік апелює до прикладу Макавеїв, які: *«досягнули найвищої похвали благочестя бо відстоювали церемонії та Храм, так само вона буде дарована вам, християнським воїнам, котрі захищають свою свободу та*

свій край збройними зусиллями...» [13]. Після цього Урбан II акцентує увагу на тому, що християни постійно ведуть міжусобні війни, замість ведення єдиної справедливої війни за віру.

Також у цій версії є особлива вербально-емоційна конструкція, римський понтифік пропонує уявити на хвилину: *«... що Христос не помирав і не був похований, і ніколи не жив, навіть якогось часу, в Єрусалимі...»*, то факту, того, що закон і слово Боже прийшло до нас із Єрусалиму було б достатньо для того, щоб не дозволити невірним панувати на цій землі [13].

Не менш цікавою є теза про необхідність боротьби з Антихристом, яка присутня лише у версії Гвіберта Ножанського. Останній словами римського понтифіка віщує швидкий прихід Антихриста, який відповідно до Святого Письма має оселитись на Оливковій горі та знищити трьох християнських царів Єгипту, Африки та Ефіопії, але оскільки ці держави зараз контролюються язичниками і християнських царів там немає – це унеможливило здійснення пророцтва. Відтак Урбан II розвиває ідею про необхідність відродження Єрусалиму з метою реалізації Божого задуму, який представлений у Біблії.

Як і у більшості версій промови Урбана II Гвіберт Ножанський подає опис утисків християн та паломників до святих місць, від збору податків з християн «за кожну милю» до фізичного насильства. На завершення Урбан II, за словами Гвіберта, звільнив від гріхів усіх, хто поклявся вирушити у паломництво та наклав анафему на усіх, хто: *«... відважитья кривдити жінок, дітей і власність тих, хто вирушив у подорож заради Бога»* [13].

Таким чином, промова Урбана II, яка вміщена у «Діяння Бога через франків» Гвіберта Ножанського істотно відрізняється від інших версій, оскільки не містить жодного звернення до духовенства, необхідність звільнення Святої Землі обґрунтовується не лише земним життям і страстями Ісуса Христа, але й тим, що: *«з Сіону вийде закон і слово Боже, з Єрусалиму!»*.

Висновки. Промова папи Урбана II на Клермонському соборі є однією із найвідоміших та найрезонансних звернень римських понтифіків в історії, яка стала ключовим ідейним та політико-правовим обґрунтуванням хрестових походів. Наявність різних версій цього історичного джерела свідчить про його політичну й історичну важливість, водночас відсутність автентичного тексту звернення створює передумови для різноманітних маніпуляцій та інсинуацій. Здійснивши аналіз п'яти найпоширеніших версій промови Урбана II в Клермоні у 1095 р. приходимо до висновку, що найбільшою об'єктивністю відзначається версія Фульхерія Шартрського, який був учасником Клермонського собору та першого

хрестового походу і записав її лише через п'ять (десять) років після події. Не менш важливим аргументом на цю користь є те, що Фульхерій Шартрський пише не лише про заклик до паломництва у Святу Землю, але й звернення до духовенства щодо посилення церковного суверенітету в контексті боротьби за інвеституру, що відповідало тогочасним пріоритетам Святого Престолу, сформованими папою Григорієм VII, який першим висунув ідею необхідності організації хрестового походу проти мусульман.

Література

1. Goff Ja L. Medieval Civilization, 400–1500. Translated by Julia Barrow. Oxford: Blackwell Publishing, 1988. 393 p.
2. Goff Ja L. The Birth of Europe. Translated by Janet Lloyd. Oxford: Blackwell, 2005. 274 p.
3. Kugler B. Geschichte der Kreuzzüge. Reprint-Verlag-Leipzig, 1997. 530 s.
4. Munro D. C. The Speech of Pope Urban II. At Clermont, 1095. The American Historical Review, Vol. 11, No. 2 (Jan., 1906), P. 231–242.
5. Pope Urban II, [Speech at Clermont preaching the first Crusade, Robert the Monk's version], 1095. URL: <https://my.tlu.edu/ICS/icsfs/CrusadesSources5pg.pdf?target=13e0e68f-4aa5-416b-869d-44d8226b269b>
6. Strack G. The Sermon of Urban II in Clermont and the Tradition of Papal Oratory. Medieval Sermon Studies. Vol. 56, 2012, P. 30–45
7. Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К.: Основи, 2014. 1464 с.
8. Забзалюк Д. Є. Хрестоносний рух Середньовіччя: політико-правовий вимір: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. 428 с.
9. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста. За ред., Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2018. 667 с. іл.
10. Кепша А. Природа, Бог та хрестоносці – реальна, символічна та психологічна зброя під час першого хрестового походу (на основі анонімної праці «Діяння франків»). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2022. Вип. 1 (46). С. 98–107
11. Ле Гофф Ж. Середньовічна уява. Львів: Літопис, 2007. 350 с.
12. Мортімер І. Століття змін: яке століття бачило найбільше змін і чому це важливо для нас. Харків: Ранок : Фабула, 2018. 448 с.
13. Промова Папи Урбана II у Клермоні. URL: <https://surl.li/jep1sp>

References

1. Goff Ja L. Medieval Civilization, 400–1500. Translated by Julia Barrow. Oxford: Blackwell Publishing, 1988. 393 p.
2. Goff Ja L. The Birth of Europe. Translated by Janet Lloyd. Oxford: Blackwell, 2005. 274 p.
3. Kugler B. Geschichte der Kreuzzüge. Reprint-Verlag-Leipzig, 1997. 530 s.
4. Munro D. C. The Speech of Pope Urban II. At Clermont, 1095. The American Historical Review, Vol. 11, No. 2 (Jan., 1906), P. 231–242.

5. Pope Urban II, [Speech at Clermont preaching the first Crusade, Robert the Monk's version], 1095. URL: <https://my.tlu.edu/ICS/icsfs/CrusadesSources5pg.pdf?target=13e0e68f-4aa5-416b-869d-44d8226b269b>
6. Strack G. The Sermon of Urban II in Clermont and the Tradition of Papal Oratory. *Medieval Sermon Studies*. Vol. 56, 2012, P. 30–45.
7. Deivis N. (2014). *Yevropa: Istoriia [Europe: A History]*. K.: Osnovny [in Ukrainian].
8. Zabzaliuk D. Ye. (2020) *Khrestonosnyi rukh Serednovichchia: polityko-pravovyi vymir: monohrafiia [The Crusading Movement of the Middle Ages: Political and Legal Dimensions: A Monograph]*. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
9. *Istoriia yevropeiskoi tsyvilizatsii. Serednovichchia. Sobory. Lytsari. Mista. Za red., Umberto Eko (2018) [History of European Civilization. The Middle Ages: Cathedrals, Knights, Cities]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
10. Kepsha A. (2022) *Pryroda, Boh ta khrestonosti – realna, symbolichna ta psykholohichna zbroia pid chas pershoho khrestovoho pokhodu (na osnovi anonimnoi pratsi «Diiannia frankiv»)*. [Nature, God and the Crusaders – Real, Symbolic and Psychological Weapons During the First Crusade Based (on Theanonymous Source «Deeds of the Francs»)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Istoriia. Vyp. 1 (46)*. [in Ukrainian].
11. Le Hoff Zh. (2007) *Serednovichna uiava [The Medieval Imagination]*. Lviv: Litopys, 2007. [in Ukrainian].
12. Mortimer I. (2018) *Stolittia zmin: yake stolittia bachylo naibilshe zmin i chomu tse vazhlyvo dlia nas [Centuries of Change: Which Century Saw the Most Change and Why it Matters to Us]*. Kharkiv: Ranok : Fabula [in Ukrainian].
13. *Promova Papy Urbana II u Klermoni [Pope Urban II's Speech at the Council of Clermont]*. URL: <https://surl.li/jeplsp> [in Ukrainian].